

НА ПОШАНУ ПРОФЕСОРА А. О. КОПИЛОВА (до 75-річчя від дня народження)

УДК 94(477)(092)

В. С. Степанков

ОСОБИСТІТЬ У ВИМІРІ ЕПОХИ

У статті проаналізовано основні віхи життя й діяльності відомого вченого й менеджера вищої освіти, ректора Кам'янець-Подільського національного університету А. О. Копилова.

Ключові слова: ректор, педінститут, університет, освіта, наука, навчання, кафедра, декан, бібліотека.

Епоха і Людина; Людина й Епоха. Ці складові історичного поступу пов'язані між собою тисячами видимих і невидимих ниток, взаємно переплітаються, впливають і визначають одне одного. Вживаючи поняття «епоха», частіше всього розуміємо чималий проміжок часу з притаманними для нього визначними подіями, явищами й процесами, інколи робимо акцент на зламах у розвитку суспільства тощо. Помітно менше вдаємося до його використання, характеризуючи буття регіонів, поселень, установ. При цьому слушно підкреслюємо провідну роль епохи у системі її взаємодії з людиною. Проте трапляються випадки, коли власне діяльність особи визначає обличчя епохи суспільства, регіону, установи. Такою особою в історії Кам'янець-Подільського національного університету був її ректор Анатолій Олексійович Копилов, котрому випала нелегка ноша очолювати його колектив упродовж 24 років – з 1977 по 2001 рік. Не випадково викладачі й співробітники університету, його випускники, котрим випало у житті працювати чи спілкуватися з ним, згадуючи ті часи функціонування вузу, вдаються до означення «епоха Копилова», віддаючи у такий спосіб належне ролі цієї, без перебільшення, видатної постаті в його історії.

Він народився 14 липня 1936 р. у волинському місті Шепетівці у сім'ї Олексія Івановича й Олени Карпівни. Батько працював на різних посадах дрібного державного службовця, мати – домогосподаркою. Олексій Іванович, маючи за плечима освіту й участь у громадянській війні, відзначався самостійністю мислення й справедливістю вчинків, а відтак користувався неабияким авторитетом у поселенні. Вольова Олена Карпівна вміло вела домашнє господарство. Анатолій виявився другою дитиною у сім'ї, брат Валентин був старшим за нього на 9 років. Напередодні німецької окупації сім'я переїхала до містечка Ізяслава звідкіля родом була матір) [16, с.3].

З дитинства Анатолій відзначався енергійністю, допитливістю, ціпкою пам'яттю. Остання зафіксувала на все подальше життя суворі будні військового лихоліття, зокрема вступ німців у поселення, тривогу людей, розмови дорослих про розстріли єврейського населення й вивезення юнаків і дівчат на роботу до Німеччини, визволення містечка радянськими підрозділами й святкування дня Перемоги. У 1944 р. пішов у перший клас середньої школи №1 (з українською мовою навчання). Швидко навчився писати і читати. Саме перша вчителька (Євдокія Петрівна) привила любов до книги, за що Анатолій Олексійович залишився їй вдячним на все життя й завжди тепло згадував про неї. Навчався переважно на відмінно, проявляючи здібності як у вивченні предметів гуманітарного циклу, так і математичного. Захоплювався спортом, брав активну участь у громадському житті школи. Так, у молодших класах залюбки працював по відбудові класних приміщень, впорядкуванню Ізяслава від руїн воєнних часів, у старших класах брав участь у сільськогосподарських роботах (переважно на збиранні урожаю).

Вирізнявся серед однолітків самостійністю мислення й вчинків, ініціативністю, відповідальністю, організаційними здібностями, владністю. Іншими словами – мав задатки лідера. На щастя, батьки проявили мудрість: не обламували «через коліно» характеру й вдачі сина, намагаючись сформуванати з нього свою «тінь», а направляли його бурхливу енергію у необхідне русло становлення порядної й відповідальної особистості. Матеріальних статків родина не мала. Батько пройшов Другу світову війну й деякий час після її завершення продовжував перебувати у лавах радянської армії. Тому утримання й виховання синів у перші повоєнні надзвичайно скрутні роки лежало на плечах Олени Карпівни, котра з честю винесла це важке випробування. Після повернення Олексія Івановича до домівки матеріальні умови життя помітно поліпшилися. Слід відзначити, що з дитячих років батьки прищеплювали Анатолію та його брату повагу до Людини, працелюбність, чесність й відповідальність. Завжди вислуховували дітей, поважали їхні думки й гідність, а в разі потреби тактовно, але рішуче, вказували їм на помилковість тих чи інших зроблених вчинків й вимагали їх не повторювати. Анатолій Олексійович на все життя запам'ятав розважливу розмову з матір'ю, коли у 1 класі, повертаючись зі школи, перетворив свою торбину (з нею замість сумки ходив на заняття) у футбольний м'яч і досхоchu награвся нею зі своїми однолітками. Гадаю, що власне атмосфера сімейних взаємовідносин зіграла вирішальну роль у становленні підвалин особистості майбутнього ректора. Не слід недооцінювати й ролі вчительського колективу. Уже будучи керівником установи, він неодноразово добрим словом згадував школу; Надію Антонівну, Віру Денисівну, Сару Борисівну, Миколу Васильовича, Давида Мойсейовича та інших своїх учителів [16, с.4].

Враховуючи набуті знання й самостійність Анатолія, вміння знаходити спільну мову з старшими й молодшими, його відразу ж після закінчення 1954 р. школи направили у 18 років працю-

вати на посаду вчителя фізичного виховання й математики до Радошівської семирічної школи й учителем математики до вечірньої школи сільської молоді у цьому ж поселенні. Пропрацювавши рік, зробив спробу поступити до Чернівецького університету на факультет іноземної філології, проте не добрав одного бала, аби пройти конкурсний відбір. Восени 1955 р. був призваний до лав радянської армії. Доля закинула до м. Орджонікідзе (Північно-Кавказький військовий округ), де й прослужив 3 роки (з 16 жовтня 1955 р. по 22 липня 1958). Закінчив полкову школу курсантів й у званні сержанта виконував обов'язки командира відділення 1-го артилерійського дивізіону 60-го полку 12 армійського корпусу. Захоплювався альпінізмом й здобув 1-й розряд з цього виду спорту, користувався авторитетом як серед товаришів по службі, так і в командирів дивізіону. Обирався секретарем комсомольської організації підрозділу, а за успіхи в бойовій підготовці отримав ряд грамот і подяк від командування. З найкращої сторони проявив себе під час стихійного лиха, коли довелося рятувати життя людей гірських поселень від повені і зсувів ґрунтів. За це отримав свою першу високу нагороду – Почесну грамоту Президії Верховної ради Північно-Осетинської АРСР від 1 листопада 1957 р. У квітні наступного року його прийняли до лав КПРС. Безперечно батькам приємно було читати наступні рядки листа, отриманого від командира підрозділу Позднякова: «Ми раді повідомити Вам, що Ваш син Анатолій здоровий, чесно служить Батьківщині. За короткий час перебування у частині Анатолій показав себе дисциплінованим, сумлінним у навчанні воїном, за що заслужено користується повагою товаришів. За старання в службі має 2 подяки. Ми пишаємося Вашим сином. Командування висловлює Вам подяку за те, що виростили відданого і надійного захисника Вітчизни» [14, с.215].

В останній рік служби в нього з'явилася мрія стати істориком, а відтак у вільний час повторював шкільні підручники, багато читав суспільно-політичної літератури. Демобілізувавшись, подався до вступу на історичний факультет Чернівецького університету. Цього разу доля йому посміхнулася. Склавши іспити на «4» і «5», став студентом. І відразу ж з головою поринув у навчання, поєднуючи з ним громадську діяльність і заняття спортом. Скромний, невибагливий (1-й курс проходив у дембельській військовій формі старшини-артилериста), життєрадісний, товариський і дотепний, він швидко став душею курсу. Природні здібності аналітика, помножені на високу працездатність, принесли блискучий результат – навчався лише на відмінно (закінчив університет з єдиною четвіркою з латинської мови). Користувався повагою як у студентів факультету, так і у викладачів. Обирався членом університетського комітету ВЛКСМ, в якому виконував обов'язки заступника голови. За спогадами док. іст. наук, проф. Володимира Прокоповича Газіна, Анатолій Копилов «серед інших вирізнявся насамперед, старанністю в навчанні, науковій роботі та громадському житті факультету й університету. Вже на дру-

тому курсі він був лідером факультетського комсомолу і членом університетського комітету цієї молодіжної організації. Тоді такі риси характеру як наполегливість, порядність, чесність, досягнення у навчанні помічалися і високо цінилися» [3, с.8].

Водночас брав активну участь у діяльності студентського наукового гуртка з історії слов'ян. Спеціалізувався по новій і новітній історії країн Європи й Америки. Особливий інтерес проявляв до історії південних і західних слов'ян, насамперед до Болгарії. Чому власне до неї відповісти важко. Не виключено, що симпатії до цієї країни з'явилися в нього зі шкільної лави внаслідок переказів батька про участь діда Івана у визволенні Болгарії під час російсько-турецької війни 1877-78 рр. Можливо вплинуло живе слово викладача, котрий спромігся витворити яскраву картину визвольних змагань багатостраждального народу. До речі, Анатолій Олексійович завжди надзвичайно високо поцінював значимість викладачів факультету, котрі спромоглися утворити атмосферу невтомного творчого пошуку, високої вимогливості до себе й студентів, шанобливого ставлення до особи, демократичного духу взаємин зі студентами, у набутті професіональних знань, умінь і навичок, становленні власного світогляду. Особливо тепло відгукувався про наукового керівника дипломної роботи проф. Івана Михайловича Теодоровича, професорів Івана Антоновича Гриценка та Вітольда Вікторовича Шаповалова [16, с.6]. Як одного з кращих студентів, ректорат університету направив його після IV курсу для завершення навчання до Софійського університету (Болгарія). Упродовж року оволодів болгарською мовою й зібрав в архівах і бібліотеках багатющий матеріал, якого вистачило не тільки для завершення написання дипломної роботи, але й подальших наукових студій. Після повернення до Чернівецького університету у червні 1963 р. блискуче захистив дипломну роботу й одержав диплом з відзнакою [14, с.207].

Постала проблема вибору подальшого місця роботи. Вона набувала особливого значення, бо на цей час у житті Анатолій Олексійовича сталися важливі зміни. Зустрівши на 2-му курсі навчання своє кохання – прекрасну дівчину з Донеччини Олександру Прокопівну, котру батьки з дитинства називали Аллою. Це ж ім'я сприйняв і він. Олександр навічалася на 3-му курсі російсько-го відділення філологічного факультету цього ж університету. У 1962 р. закохані побралися. 23 червня 1963 р. у щасливого подружжя народився первісток, син Сергій (нині док. іст. наук, проф., декан історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка). Тому, зрозуміло, що їм хотілося знайти роботу у місці, де б сім'я отримала хоч якесь житло, а на перспективу Олександра Прокопівна могла влаштуватися на роботу. Після обговорення кількох пропозицій, включаючи переїзд на Донеччину (м. Слов'янськ, де проживали батьки Олександри Прокопівни), зупинилися на компромісному варіанті – Кам'янець-Подільському педінституті. В середині серпня вони переїжджають до Кам'янця й оселяються у гуртожитку вузу.

Анатолій Олексійович обійняв посаду асистента кафедри історії історико-філологічного факультету [14, с.207; 15, с.7].

Що становив собою навчальний заклад, з яким, як показало життя, назавжди зв'язав свою долю молодий випускник Чернівецького університету? Це був периферійний вуз, розташований у чудовому місті над Смотричем, яке тим не паче було тільки районним центром Хмельницької області, а відповідним чином й відбувалося його фінансування й забезпечення кадровим потенціалом. Постраждав він і від чергової хвилі репресій у середині 50-х рр., коли 1956 р. закrywся історичний факультет (це ж було вчинено у Житомирському й інших педінститутах). Із планів спеціальності «Історія» історико-філологічного факультету «було видучено українську мову і літературу. Водночас на вивчення російської мови і літератури виділялося 216 годин. Жодної академічної години не планувалось на вивчення історії і культури України, тоді як на вивчення історії СРСР було передбачено 524 години, або 43,4% від загальної кількості навчальних годин, які виділялося на всі фахові дисципліни» [18, с.119]. Правда, новий навчальний план, на який у 1959-1960 н.р. перейшов факультет, уже передбачав 120 год. для вивчення історії Української РСР, а, для прикладу, на вивчення російської мови і методики її викладання виділялося 774 год. (на опанування української мови і літератури відводилося 340 год.) [17, с.119]. У 1963 р. у вузі функціонувало 4 факультети: фізико-математичний, історико-філологічний, фізичного виховання, педагогіки й методики початкового навчання, на яких працювали викладачі 13 кафедр, котрі готували фахівців з 6 спеціальностей. На них цього року навчалося 3607 осіб (на стаціонарі всього 1335 осіб). Викладацький склад налічував 112 осіб, з яких тільки 26 осіб мали вчену ступінь кандидата наук й наукове звання доцента, а відтак якісний показник складав лише 23,2%. У 1963 р. захистили кандидатські дисертації 4 особи. Не було жодного доктора наук і професора. Бібліотечний фонд нараховував 270143 примірники. Незначною була і кількість наукових публікацій: всього 12 [5, с.9, 13, 19, 46, 49, 57; 6, с.9, 15, 23, 57]. Не густо!

І ніхто з викладачів і студентів того часу не знав, що педінститут мав славу історію, яка старанно приховувалася комуністичним тоталітарним режимом. За офіційною версією його витоки сягали 1921 р., коли було утворено у Кам'янці Інститут народної освіти. Хоча насправді він виник у буремні часи Української революції 1917-1921 рр. й став дітищем української інтелігенції й влади. 17 серпня 1918 р. гетьман П.Скоропадський затвердив Закон про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету, а 22 жовтня відбулося його урочисте відкриття. Воно стало подією Всеукраїнського масштабу, бо вперше в історії започатковував своє функціонування власне український, а не чужинецький на українських землях, класичний університет. На свято приїхало кілька сотень осіб з різних регіонів, університет отримав близько 400 вітальних адрес і понад 1000 телеграм не лише з

України, але й з-за кордону. Гетьман України у Грамоті підкреслював: «Ми визнали за благо для всього люду українського утворити в місті Кам'янці-Подільському Український Державний університет. Призиваючи Боже благословення на це огнище народної освіти, бажаємо, аби цей Університет, сприяючи широкому відродженню нашої національної культури, виявив усі творчі сили багатого духом та здібностями Українського народу» [7, с.14].

Його ректором став видатний син українського народу Іван Огієнко, котрий на початку 1919 р. призначається Міністром народної освіти. У ньому працювали такі професори й доценти як Сергій Васильович Бачинський, Микола Іванович Безбородько, Василь Олексійович Біднов, Леонід Тимофійович Білецький, Петро Миколайович Бучинський, Микола Тимофійович Герашенко, Володимир Олександрович Геринович, Дмитро Іванович Дорошенко, Михайло Опанасович Драй-Хмара, Іван Іванович Кіяніцин, Павло Григорович Клепатський, Пилип Васильович Клименко, Вячеслав Іванович Петр, Юхим Йосипович Сіцинський, Євген Костянтинович Тимченко, Михайло Михайлович Хведорів, Костянтин Віталійович Широцький та ін. Чимало із них уже були чи згодом стали відомими вченими України [4, с.143-336, 392-429]. Прийшовши до влади, комуністичний режим вирішив ліквідувати символ поваленої української влади. 3-го вересня 1920 р. нарком освіти В.Затонський надіслав в освітні установи України телеграму наступного змісту: «Слід звернути увагу на Кам'янець-Подільський державний український університет. Кам'янецькі комуністи перебувають в полоні петлюрівської інтелігенції. Реальних сил для підтримки на висоті університету в Кам'янці немає (? – Авт.). Контингент слухачів нікчемний. Непрацюючі дівичі і поповичі (? – Авт.). В самому університеті продовжують засідати божевільні старики і наукові світила на зразок гетьманівського, а згодом петлюрівського скарбника Лебідь-Юрчика, який викладав там фінансове право (? – Авт.). Професори добре влаштовані за рахунок університету і позирають на захід. Всіх їх слід розігнати. У тому вигляді, як він існує тепер, університет компроментує радвладу» [7, с.35]. В лютому наступного року він реорганізовується у два самостійних інститути: народної освіти і сільськогосподарський. Правонаступником ліквідованого університету став Інститут народної освіти [7, с.35-39], якому за іронією долі у 1968 р. радянським урядом присвоюється ім'я В.П.Затонського.

Ось у цьому вузі у середині серпня 1963 р. й розпочалася трудова кар'єра Анатолій Олексійовича на посаді асистента кафедри історії, яку очолював відомий вчений, канд. іст. наук, доцент (з 1965 р. док. іст. наук, 1966 р. – професор) Леонід Антонович Коваленко, котрому судилося стати фундатором не тільки кафедри всесвітньої історії, але й історичного факультету в цілому. Як слушно спостеріг його вихованець нині проф. Анатолій Філінюк, «Девізом професора було гасло – жодного дня без праці. Завідувач кафедри володів рідкісним вмінням слухати людей, був цікавим співрозмовником і дружнім порадником, завжди проймався до-

лями та болями інших працівників і студентів. Привітна усмішка, душевна простота, шанобливе ставлення до всіх незалежно від рангів і звань, створювали сприятливий соціально-психологічний клімат, атмосферу демократизму, діловитості, поваги і доброти» [19, с.171]. Йому одразу з кинулися у вічі такі риси молодого викладача як щирість, людяність, ерудиція, енергійність й талант організатора. А відтак по-суті взяв під батьківську опіку, допомагав порадами, суворо контролював, як науковий керівник, процес написання кандидатської дисертації на тему «Створення Вітчизняного фронту Болгарії і його роль у встановленні в країні народно-демократичної влади». Бувало, як любив згадувати Анатолій Олексійович, «дід Леонід» (так часто називали між собою Леоніда Антоновича його колеги і випускники історичного факультету) увечері заходив до нього в гуртожиток і запитував: «Покажіть, що Ви зробили за день?», а ранком наступного дня знову навідувався до нього і вимагав показати, що вдалося йому до цього часу написати з тексту дисертації.

Маючи зібрані у Болгарії джерельні матеріали, молодий історик інтенсивно займався науковою роботою: складав кандидатськими мінімуми, писав статті, брав участь у наукових конференціях, готував дисертацію. Впродовж 1964-1966 рр. здійснив 10 публікацій, які мали пряме чи опосередковане відношення до досліджуваної проблеми. Серед них такі, як «Повстання 9 вересня 1944 року в Болгарії» (1964), «Посилення руху Опору в Болгарії під впливом перемог Радянської Армії» (1965), «Роль Вітчизняного фронту Болгарії в перемозі народно-демократичної революції» (1966) та ін. Взяв активну участь у відродженні краєзнавчого руху у Поділлі, зокрема у заснуванні (1964) першого в Україні обласного історико-краєзнавчого товариства й проведенні Першої Подільської історико-краєзнавчої конференції [18, с.124].

Всіляко підтримував ініціативу керівництва факультету по створенню (1964) у його структурі історичного відділу. У зв'язку з чим взявся за розробку лекційного курсу з новітньої історії країн Європи та Америки. Взимку 1967 р. успішно захистив у Київському державному університеті ім. Т.Г.Шевченка кандидатську дисертацію. У цьому ж році обирається на посаду старшого викладача, а в липні призначається деканом історико-філологічного факультету. Ректорат інституту неодноразово порушував питання перед Міністерством освіти про відновлення функціонування історичного факультету. Нарешті 9 квітня 1968 р. (наказ №69) воно приймає ухвалу про сформування на базі історико-філологічного факультету двох самостійних факультетів – історичного й філологічного. На початку травня Рада інституту прийняла відповідне рішення [8, с.210; 18, с.124].

На цей час, дякуючи фаховим і людським якостям, Анатолій Олексійович уже користувався таким авторитетом серед колег, що ті однодушно висловлювалися за його кандидатуру на посаду декана відновленого факультету. Ректорат, очолюваний здібним науковцем, прекрасним педагогом, людиною високих моральних

чеснот доц. Іваном Вікторовичем Івахом [2, с.159-160], пішов назустріч пропозиції колективу створюваного факультету, а відтак Анатолій Олексійович призначається деканом. І відразу ж поринув з головою у розв'язання безлічі питань самого різноманітного, часто зовсім далекого від навчально-виховного процесу, характеру. Адже факультет отримав у Старому місті окремих корпус (№2) (1534 м²), який вимагав відповідного переобладнання під його потреби. Впорядковувалася також територія, що прилягала до будівлі. Гостро стояла проблема кадрового забезпечення навчального процесу. Відповідно наказу Міносвіти №232 від 10 жовтня 1969 р. на базі кафедри історії створюється дві кафедри – загальної історії та історії СРСР і УРСР. Їх очолили відповідно док. іст. наук, проф. Л.А.Коваленко та канд. іст. наук, доц. Іон Ізраїльович Винокур [18, с.124].

На щастя для факультету, декан і завкафедри знайшли повне взаєморозуміння у підходах до його становлення й розвитку. Дякуючи їм, у колективі утверджувалися демократизм взаємовідносин керівництва факультету й викладацького загалу, атмосфера поваги до особистості викладача, навчально-допоміжного працівника, студента та їх переконань, сприятливі умови для педагогічної діяльності; плекання культу науки і максимально можливої для тих часів свободи слова. У зародку викорінювалися інтриги, чвари, ябедництво. Велика увага приділялася пошуку здібних викладачів, при цьому ставка робилася на поєднання досвіду й молодості, залучення до науково-педагогічної роботи вчорашніх випускників. Лише упродовж 1968-1971 рр. до неї було запрошено Миколу Федоровича Довганя (1968), Лева Васильовича Баженова (1969), Юрія Михайловича Тарасова (1969), Валерія Степановича Степанкова (1970), Анатолія Володимировича Опрю (1971). За свідченням док. іст. наук, проф. Л. Баженова, «У щасливі студентські роки Анатолій Олексійович відіграв важливу роль у моєму навчанні, науково-дослідній та громадській роботі. З цікавістю слухав його лекції з історії зарубіжних слов'ян. Анатолій Олексійович був моїм наставником під час нашої спільної участі в роботі IV конференції істориків-славистів, яка відбувалася у Білоруському державному університеті в 1968 р., де мені, студенту, довелося виступати з науковою доповіддю» [1].

Сам же Анатолій Олексійович продовжував блискуче читати лекції й проводити семінарські заняття. Чи не першим він започаткував на факультеті читання проблемних лекцій. Під час семінарів вимагав вільного володіння матеріалом, не терпів начотництва, бубніння за кафедрою, домагався висловлювання власних міркувань, систематичної роботи з джерелами, глибокого знання історичної карти. Як правило, завжди спалахували дискусії, які він майстерно викликав поставленими запитаннями. Панування демократичної атмосфери на заняттях перетворювало їх у лабораторію творчого пошуку, навчало студентів основного – розуміння історичного процесу й самостійності мислення. Водночас цілеспрямовано продовжував вивчати проблему створення Віт-

чизняного фронту в Болгарії. Брав участь у роботі міжвузівських конференцій і симпозіумів славистів у Чернівцях, Києві та в інших містах. Так проходило утвердження його у наукових колах не лише СРСР, але й зарубіжних країн, як молодого талановитого історика-болгариста. Не цурався й регіональної історії (краєзнавства), підготував два нариси про Білогір'я та Ямпіль до історії поселень Хмельницької області, які побачили світ 1971 р. [16, с.11-12]

Враховуючи його наукові здобутки, кафедра порушила клопотання про відрядження Анатолія Олексійовича для наукового стажування у Софійському державному університеті. Отож, з лютого по грудень 1972 р. знову перебував у Болгарії. Відвідував лекції провідних вчених з новітньої історії цієї країни, і, головне, наполегливо працював в архівах і бібліотеках, збираючи матеріали для майбутнього монографічного дослідження. Самовідданість у роботі, явні здобутки не залишалися поза увагою ректорату. В 1970 р. нагороджується медаллю «За доблесну працю». Здобутки у науковій і навчальній роботі стали підставою для обрання його у травні 1969 р. доцентом кафедри загальної історії, а в січні 1970 р. Вища атестаційна комісія (ВАК СРСР) затвердила Анатолія Олексійовича у вченому званні доцента [14, с.208-209]. У цьому ж році у подружжя Копилових народжується (22 червня) другий син, котрого назвали Андрієм. Проте, як це інколи трапляється у житті, радість крокує поряд з горем. Важкою втратою для нього стала смерть батька Олексія Івановича. І з цього часу особливо теплою синівською турботливістю огортає матір (вона прожила до 1998 року), про яку завжди пам'ятав, до якої часто навідувався і якою пишався. До речі, оця не напоказ, а щира синівська любов до батьків кидалася у вічі кожному, хто близько знав Анатолія Олексійовича.

Як промовляють різноманітні характеристики діяльності декана з боку колег, саме у цей час (кінець 60 – перша половина 70-х рр.) виробляються підвалини стилю керівництва, що став притаманним йому як менеджеру освітньої справи. Його характерними ознаками були:

- ✓ постійне прагнення до досконалого знання (до найменших дрібниць), адміністративної роботи, при чому не формально (обмеженого пунктами різноманітних посадових інструктивних матеріалів), а реальної, в основі якої лежала сфера взаємин з колективами викладачів і навчально-допоміжних працівників та студентів, з одного боку, й ректоратом вузу, з другого;

- ✓ маючи талант організатора, відзначаючись енергійністю й комунікабельністю, органічно не сприймав кабінетного стилю керівництва, не залишався у світі мертвої літери інструкцій, і навіть при розв'язанні самих складних і непередбачуваних ситуацій завжди керувався здоровим глуздом і життєвою мудрістю, намагаючись насамперед враховувати людські інтереси;

- ✓ відчуючи схильність до адміністративної роботи, будучи владним природженим лідером, він володів рідкісним імунітетом від вірусу всепоглинаючого владолюбства, що перетворює особу у службу кар'єрного росту, безхребетного з начальством й

тирана до підлеглих. Тому ніколи не запобігав перед вищестоящими на владній драбині й не прислужував їм, повадився з ними чемно, але без принизливої запобігливості, шануючи їхній статус і власну честь. Завжди у разі потреби мав мужність висловити власну думку, навіть якщо вона йшла врозріз з думкою представників владних структур, за що окремі з них, можливо, часом в чомусь і недолюбливали його, але всі поважали за позицію;

✓ завжди був відкритим і доступним для всіх, незважаючи на їхній статус: чи то студентів та їхніх батьків, чи то до професорів і доцентів, чи то до асистентів і лаборантів. Усіх уважно вислуховував і всім намагався допомогти у вирішенні їхніх проблем. В нього не було ні любимчиків, ні паяців, ні знехтуваних!;

✓ віддаючись повністю роботі (приходив на факультет за 1,5–1 год. до початку занять о 9-й ранку, й виходив з нього пізніше за усіх), жорстко вимагав від інших вчасного та якісного виконання посадових функціональних обов'язків, розпоряджень деканату, тощо. Не терпів свавілля, безладдя, браку самодисципліни, безвідповідальності, способу поведінки за принципом «та якось воно буде»;

✓ не уникав серйозних розмов, якщо хтось з науково-педагогічних працівників чи студентів допускався провини. Якщо вона виявлялася незначною й усвідомлювалася, то завершувалася швидко відповідним зауваженням. В іншому випадку набиравла ознак «грози чи навіть цунамі». Прикметно, що після отриманої прочуханки «винуватець», як правило, не ображався на «шефа», бо знав, що взяв на горіхи цілком заслужено. І ще дуже важливий штрих, Анатолій Олексійович ніколи не заносив тих, хто у чомусь провинився, до «чорного списку», не дозволяв собі принижувати їх людської гідності, чи, боронь Боже, цькувати. Вся неприємність ситуації залишалася за порогом кабінету; часто траплялося так, що вже через півгодини чи годину після складної розмови він спокійно обговорював з «винуватцем» ті чи інші аспекти роботи;

✓ наявність стратегічного мислення; спроможність бачення перспектив розвитку факультету на кілька років наперед, яке дозволяло завжди приймати правильні ухвали;

✓ талант розпізнавання здібностей осіб, а відтак уміння підбирати кадри, що сприяло формуванню працездатного колективу;

✓ людяність і щирість, постійна готовність допомагати, за що усі його любили і поважали.

У червні 1973 р. колектив історичного факультету одноголосно висловився за переобрання Анатолія Олексійовича своїм деканом. Як неодноразово згадував проф. І.Винокур, саме тоді під час однієї з розмов, що точилися у колективі з приводу кандидатури на цю посаду, «дід» Л.Коваленко пророче зронив: «бути Анатолію ректором». І з цією вкрай короткою ремаркою всі присутні погодилися, бо вбачали у ньому, попри його молодість, напевно обдарованого адміністратора.

Тим часом на факультеті все помітнішими ставали позитивні результати вдало обраного деканом й завкафедрами курсу на

формування творчого колективу з потужним науковим потенціалом. Створювана ними атмосфера взаємоповаги, демократизму й культу науки, почала приносини вагомі результати. Формувалася міцна традиція добровільного написання кращими студентами дипломних робіт. Всі без винятку викладачі активно розробляли наукову проблематику. І, що особливо важливо, ніхто не нав'язував їм партійно-радянської тематики досліджень, вона обиралася за власним уподобанням. А відтак з'являються серйозні наукові роботи. У 1971 р. побачила світ монографія проф. Петра Фроловича Лаптіна «Община в русской историографии последней трети XIX – начала XX вв.». Проф. І.І.Винокур 1972 р. опублікував книгу «Історія та культура черняхівських племен». Наступного року вийшло з друку монографічне дослідження Л.А.Коваленка «Велика Французька буржуазна революція і громадсько-політичні рухи України в кінці XVIII ст.». Доц. Петро Федорович Щербина 1974 р. видав книгу «Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине». По-суті вони започаткували відродження історичної науки у стінах педінституту.

Зрозуміло, успіхи факультету у різних ділянках наукової та навчально-виховної роботи не могли пройти мимо уваги ректорату. Не був таємницею і той факт, що вони у значній мірі стали результатом й копіткою праці власне декана. Тому не випадково, коли на початку 1975 р., у зв'язку із розширенням об'ємів навчально-методичної й науково-дослідної роботи, у межах вузу було вирішено розділити існуючу посаду проректора по навчальній і науковій роботі на дві, та на посаду проректора з наукової роботи призначається Анатолій Олексійович. І з 26 лютого став виконувати непрості обов'язки куратора науково-дослідної роботи навчального закладу. І відразу ж обрав стратегічний курс, а саме: підготовку власних наукових кадрів шляхом надіслання на навчання до аспірантури обдарованих випускників. Так було започатковано тривалий і важкий, але єдино вірний, шлях поліпшення якісного показника (питомої ваги викладачів з науковими ступеннями) кадрового потенціалу вузу, що складав на кінець 1974 р. всього 27% (2 доктори і 46 канд. наук зі 177 осіб) [5, с.13]. І вже перші роки роботи на новій посаді принесли успіх. У 1977 р. він склав уже 34,8% (2 доктори і 60 канд. наук зі 178 осіб) [5, с.13; 6, с.15]. Якісних змін зазнає й організація НДРС, а саме: помітно збільшується кількість наукових гуртків, написання дипломних робіт запроваджується й на інших факультетах. Так, якщо у 1974 р. функціонувало 45 гуртків й було захищено 14 дипломних робіт, то у 1977 р. відповідно ці показники уже склали 82 і 27 [5, с.29-30; 6, с.33].

1977 р. став вихом у житті Анатолія Олексійовича. У зв'язку з виходом на пенсію І.В. Іваха, Міністерство освіти України призначило його 21 липня ректором Кам'янець-Подільського педінституту, обов'язки якого став виконувати з 1 серпня [14, с.211]. Так став чи не наймолодшим за віком (у 41 рік), ректором не лише України, але й всього СРСР. Збулося завбачення «діда Леоніда», яке лягло нелегкою ношею відповідальності за колектив вузу, перспективу його утвердження на нині вищій освіті України. Адже

він продовжував залишатися периферійним в усіх відношеннях, далеким за всіма показниками від провідних педвузів, не кажучи вже про університети. Й здавалося, що не має жодного шансу, аби докорінно змінити ситуацію. Проте інакше думав молодий ректор. З перших місяців перебування на посаді визначив стратегічну мету розвитку навчального закладу, а саме: подолавши традиційну провінційність, стати центром науково-освітнього й культурного життя Подільського краю, зайняти гідне місце серед педвузів республіки. Водночас конкретно визначив основні шляхи її досягнення: постійне нарощування якісних показників кадрового потенціалу науково-педагогічних працівників колективу, істотне поліпшення матеріальної бази, зокрема забезпечення навчальними площами, соціальною інфраструктурою та науковою й навчально-методичною літературою. «На цьому етапі розвитку інституту в організаційному плані, – як слушно спостеріг проф. Анатолій Григорович Філінюк, – найголовнішим було створення в колективі атмосфери принциповості, взаємної вимогливості, довіри, відкритого виявлення недоліків і упущень. В широкому розуміння необхідно було дійсно забезпечити органічну єдність освітньої і наукової діяльності колективу інституту, досягти того, щоб кожний викладач перетворився у повноцінного науково-педагогічного працівника, який би безперервно вчився сам і вчив студентів, тим самим систематично збагачував педагогічну практику та науку новим змістом, новими ідеями, поєднанням найновіших і традиційних підходів, сміливими експериментами та відповідальними побудовами» [18, с.134].

Анатолій Олексійович з головою поринув у розв'язання невідкладних проблем, заряджуючи своєю енергією й оптимізмом членів ректорату, Вченої ради, науково-педагогічних працівників. Збагачувалися й набирали нових відтінків його організаційні здібності, збагачувався «копиловський стиль керівництва», про характерні риси якого уже йшлося. Формувався новий колектив, в якому утверджувалася атмосфера доброзичливості, взаємодопомоги, персональної відповідальності, вимогливості й професійного зростання. З метою підготовки висококваліфікованих кадрів ректор використовував направлення до аспірантури, переведення на посади стажистів-дослідників, стажування й творчі відпустки. З цією метою «підбирали авторитетних викладачів із числа досвідчених вчителів, роблячи особливий акцент на поєднання у них високої науково-теоретичної підготовки, необхідного досвіду та молодості. Ціком закономірно, що за таких обставин особлива увага приділялася вмілому поєднанню співпраці викладачів старшого покоління і молоді генерачії. Так почали визрівати умови для становлення наукових шкіл інституту – спочатку на історичному, де вже успішно функціонувала наукова школа професора Л.А.Коваленка, пізніше на філологічному, а згодом фізико-математичному та інших факультетах» [18, с.135].

І перші позитивні результати з'явилися уже на початку 80-х рр. У 1982 р. в інституті працювало 224 викладачі на 22 ка-

федрах, з них 6 докторів наук і професорів та 76 кандидатів наук і доцентів. Якісний показник кадрового складу зріс до 36,6%. Кількість публікацій у цьому році складала 157 назв, включаючи 2 монографії, 20 підручників й навчальних посібників [5, с.13, 50]. Розроблялося 130 тем, 20 колективних й 110 індивідуальних. Над докторськими дисертаціями працювало 5 осіб, над кандидатськими – 21 особа [18, с.135]. Фонд бібліотеки у 1984 р. зріс до 725,4 тис. книг [15, с.93] Якісні зрушення в інституті не залишилися не поміченими у Міністерстві освіти СРСР, яке у 1981 р. визнало його серед переможців соціалістичного змагання педвузів Радянського Союзу [14, с.212]. Це був перший істотний успіх курсу ректора, праця якого відзначається медаллю А.С.Макаренка. А за велику допомогу у підготовці вузом педагогічних кадрів для шкіл Узбецької РСР нагороджується Почесною грамотою Узбецької РСР та нагрудним знаком «Відмінних народної освіти Узбецької РСР». У липні 1981 р. Президія Верховної Ради СРСР відзначила його багатогранну працю орденом «Знак Пошани» [14, с.213, 215].

Упродовж наступних років вуз неухильно нарощував свій науковий й навчально-методичний потенціал, поволі позбуваючись ознак периферійності. Разом із помітним зростанням чисельності викладацького складу поліпшувався його якісний показник у ньому висококваліфікованих кадрів. Так, якщо у середині 80-х рр. у вузі працювало 225 викладачів, а якісний показник складав 37,7%, то уже у 1991 р. кількість викладачів складала 291 особу, а якісний показник досяг 41,2%, а на історичному факультеті – 72,2% [5, с.14; 18, с.141]. Відповідним чином збільшувалася й чисельність студентів: у 1985 р. навчалася у вузі (на денній і заочній формах) 3999 осіб, а 1991 р. – 5757 осіб [5, с.20]. При незмінній кількості факультетів (п'яти) збільшувалася кількість кафедр й спеціальностей. Зокрема, 1985 р. функціонувало 23 кафедри, які готували фахівців з 6 спеціальностей, а 1991 р. їх налічувалося 27 й забезпечували підготовку спеціалістів із 12 спеціальностей [5, с.10]. Очевидною стала тенденція постійного зростання кількості осіб, котрі захищали дисертації, а також кількості опублікованих наукових і навчально-методичних праць. Наприклад, якщо 1985 р. було захищено 3 кандидатських дисертації, то 1991 р. – 12 (ця кількість стала рекордною в історії вузу з 1947 р.). Число публікацій зросло з 203 у 1985 р. до 412 у 1991 р. [5, с.46, 50] Велика увага приділялася розвитку НДРС. Неухильно зростала кількість наукових гуртків, число яких 1991 р. сягнуло 167. Уже майже на всіх факультетах виконувалися й захищалися дипломні роботи. Якщо 1983 р. їх налічувалося всього 40, то 1991 р. – 170 [5, с.28]. За підсумками 1989 р. інститут уже увійшов до четвірки кращих педінститутів України щодо кількості та якості студентських наукових робіт, поданих на республіканські конкурси [18, с.140].

Паралельно ректор дбав про зміцнення матеріальної бази інституту. 1986 р. домігся передачі вузу трьох навчальних корпусів площею 7 тис. кв. м. на вулицях Гагаріна, 52 та Уральській, 1, що до цього належали загальнотехнічному факультету Хмельницького тех-

нічного інституту побутового обслуговування. Відповідно загальна площа навчально-лабораторних корпусів зросла до 22820 м² [5, с.41; 18, с.141]. Поліпшувалася й забезпеченість соціальною інфраструктурою. Так, 1980 р. вона поповнилася четвертим гуртожитком по вул. Ленінської Іскри, 42, а 1987 р. п'ятим на проспекті Леніна, 31-а. Внаслідок чого загальна площа гуртожитків складала 26059 м² і в них проживало у 1991 р. 2278 студентів [5, с.43; 18, с.141]. Нарощувався бібліотечний фонд: якщо 1981 р. його складали 676,5 тис. примірників книг, то в 1991 р. – 788,2 тис. [5, с.57]

Анатолій Олексійович чудово розумів згубність для розвитку навчального закладу його периферійної ізоляції. Тому проявляв сам і всіляко підтримував ініціативи Міністерства освіти України по проведеному на його базі республіканських та всесоюзних нарад, конференцій, симпозіумів та ін. заходів. Так, у вересні 1983 р. відбулася міжвузівська студентська наукова конференція «Слово в системних відношеннях і його вивчення в школі та у ВНЗ». У вересні наступного року вперше у стінах вузу проводиться Всесоюзна студентська наукова конференція на тему: «Актуальні проблеми теорії і практики комуністичного виховання підростаючого покоління в умовах розвинутого соціалізму», в роботі якої взяли участь представники студентської молоді 12 республік. У кінці 1986 р. на базі інституту пройшла робота Всеукраїнської наради-семінару проректорів вищих навчальних закладів і заступників директорів наукових установ з наукової роботи, а у вересні наступного року у його стінах відбулася нарада-семінар завідувачів кафедрами історичних факультетів педагогічних інститутів Радянського Союзу, у центрі обговорень якого став комплекс питань шляхів і засобів перебудови вищої історичної освіти. У цей же час у вузі пройшла III Всесоюзна конференція з фізичного виховання і шкільної гігієни, в роботі якої взяло участь понад 100 вчених і науково-педагогічних працівників з різних регіонів СРСР. Чималий резонанс серед громадськості Поділля мало проведення у березні 1989 р. Всеукраїнської науково-практичної конференції «Т.Г.Шевченко і Поділля» [18, с.136-139]. Важлива роль ректора у розвитку педінституту у 1986 р. відзначається високими нагородами: медаллю К.Д.Ушинського й орденом «Трудового Червоного Прапора» [14, с.213].

Попри величезну зайнятість адміністративною роботою, Анаатолій Олексійович продовжував вести лекційний курс «Новітньої історії Європи й Америки» (1918-1945 рр.) й проводити семінарські заняття. 1978 р. опублікував у співавторстві методичні вказівки до спецсемінару для студентів IV курсу «Міжнародний комуністичний і робітничий рух (1917–1978 рр.)». Інтенсивно працював над вивченням комплексу питань, пов'язаного зі створенням і функціонуванням Вітчизняного фронту у Болгарії впродовж 1944-1947 рр. У першій половині 80-х рр. опублікував з даної проблеми ряд праць й виступив з доповідями на наукових конференціях. Акцент у них зміщався у бік з'ясування функцій комітетів Вітчизняного фронту після подій 9 вересня 1944 р., їх участі у підготовці й проведенні виборів до Народних зборів Болгарії (червень – листопад 1945 р.)

тощо. Виступав з доповідями на наукових конференціях, зокрема взяв участь у роботі Першого Міжнародного конгресу з болгаристики у Софії (1981 р.), IX та XI конференції істориків-славистів. Логічним вінцем вивчення теми став вихід у світ 1985 р. солідного монографічного дослідження «Отечественный фронт и народно-демократическая революция в Болгарии», обсягом 15 др. арк. У ній автор глибоко проаналізував політичну ситуацію, яка склалася у 1944-1947 рр. у Болгарії, розстановку політичних сил, основні причини виникнення фронту й зробив переконливі висновки, суть яких зводиться до того, що його утворення мало важливе значення для утвердження народно-демократичного ладу в країні. При цьому, всупереч усталеній у болгарській історіографії думці, що перетворення у країні, починаючи з 1944 р., носили соціалістичний характер, український вчений переконливо довів, що відбувався процес встановлення не соціалістичного ладу, а ладу народної демократії. У дискусії, що зав'язалася, як показав наступний розвиток історичної науки в Болгарії, правда виявилася все-таки на боці Анатолія Олексійовича. Окрім цього, він відмовився від традиційного для тогочасної радянської історіографії розділу, в якому б критикувалися «буржуазні й ревізіоністські фальсифікації», що засвідчувало неабияку наукову мужність автора та його принциповість.

Монографія своєю новизною відразу ж викликала підвищений інтерес у наукових колах, привернула увагу фахівців. На неї з'явилося ряд рецензій у центральних, республіканських та зарубіжних виданнях. Ось що, наприклад, писав у своїй рецензії, вміщеній у журналі Академії наук СРСР «Новая и новейшая история» №1 за 1988 р., А.К. Мартиненко: «Останнім часом, у зв'язку з 40-річчям революцій у країнах Центральної і Південно-Східної Європи, помітно розширилось дослідження цієї проблеми. До праць, у яких розробляється ця тема, відноситься і монографія А.О. Копилова, присвячена виникненню Вітчизняного фронту (ВФ) у Болгарії, його участі у народно-демократичній революції і зміцненні в країні народної демократії. Монографія написана на солідній джерельній базі... У ній детально аналізуються соціально-економічні і політичні передумови утворення ВФ. Значний інтерес представляють сторінки книги, де розкривається антифашистська, масово-політична діяльність ВФ». Рецензент не обійшов увагою і «слабких» сторін книги, підкреслюючи, що «до недоробок автора слід віднести відсутність у монографії ґрунтовної критики буржуазних і ревізіоністських фальсифікацій... проблеми» [14, с.210]. Схвальну оцінку праці українського історика дав О. Александра (журнал «Суспільні науки в СРСР. Історія» №1, 1986 р.) Автор зокрема зазначав: «Книга, яка складається зі вступу, трьох розділів і висновків, досліджує перший період історії Вітчизняного фронту (ВФ) у Болгарії – від його утворення до перемоги збройного народного повстання, ролі його комітетів як фактичних органів місцевої влади у перші місяці після перемоги народно-демократичної революції. Праця базується на широкому колі джерел, в основному з болгарських архівів...» [14, с.210]

Неабияку зацікавленість викликала книга і у болгарських вчених. У багатьох тамтешніх виданнях з'являються рецензії й відгуки. «Монографія Анатолія Копилова розкриває спільні ідеї і боротьбу... за розгром фашизму. Вона допоможе виробити справедливі погляди у молодого покоління на фашизм, війну і необхідність боротьби за її попередження в сучасних умовах», – писав болгарський історіограф Йордан Тончев у журналі «Исторически прегляди» №12, що вийшов друком у видавництві Болгарської Академії Наук 1987 р. Або ще: «На основі багатого фактичного матеріалу, переважно з болгарських архівів, досліджуються історичні передумови виникнення Вітчизняного фронту в Болгарії», – підкреслюють автори Марія Матакієва і Міхаїл Лазіров у публікації «България в чуждата историография», надрукованої в журналі «Векове» №3, 1986 р. [14, с.210-211]

У середині й другій половині 80-х рр. акцент наукового пошуку зміщається в сторону дослідження історії українсько-болгарських відносин, краєзнавчих студій, різних аспектів розвитку вищої освіти в Україні тощо. Правда, час від часу знову повертався до висвітлення тих чи інших питань ролі Вітчизняного фронту у новітній історії Болгарії. Серед опублікованих праць назвемо такі як «З історії українсько-болгарських зв'язків» (Хмельницький, 1985, у співавторстві), «Інтернаціональні зв'язки трудящих Хмельниччини і Силістринського округу НРБ» (Тези доповідей VI Подільської історико-краєзнавчої конференції, Кам'янець-Подільський, 1985), «Пролетарський інтернаціоналізм в дії (Солідарність трудящих Радянського Союзу з республіканською Іспанією в 1936-1939 рр.)» (Хмельницький, 1987), «Преобразование Отечественного фронта Болгарии в единую общественно-политическую систему» (Матеріали XI Всесоюзної наукової конференції істориків-славистів, Мінськ, 1988), «Хотинське повстання» (К., 1989, у співавторстві), «Т.Г.Шевченко і сучасність» (Тези доповідей науково-практичної конференції «Т.Г.Шевченко і Поділля», «Кам'янець-Подільський, 1989). Вагомі здобутки у сферах навчально-методичної роботи й наукових розробок послужили підставою для присвоєння йому в кінці 1991 р. Державним комітетом СРСР у справах освіти вченого звання професора по кафедрі всесвітньої історії.

Чимало зусиль Анатолій Олексійович зокладав для розвитку зв'язків вузу з вузами Болгарії, сприяючи зміцненню співробітництва двох країн. У 1983 р. комітет болгаро-радянської дружби нагородив інститут Почесною грамотою та знаком «Вічна дружба». Весною 1986 р. вуз відвідала болгарська делегація на чолі з генеральним консулом НРБ, внаслідок чого підписується договір про обмін студентськими загонами на наступний період [18, с.139]. Дещо пізніше генеральний консул А.Тончев звернувся до ректора з листом, в якому зазначав: «Хочу висловити Вам сердечну подяку за велику роботу, яка проводиться Кам'янець-Подільським державним педагогічним інститутом по зміцненню і подальшому розвитку дружби між нашими народами, дружніх зв'язків Хмельницької області і Силістринського округу Болгарії. Спасибі

Вам і за цікаві заходи, які проводите... У зв'язку з цим хотів би попросити вислати мені кілька примірників брошури, підготовленої Вами і доцентом М.Г. Кукурудзяком...» [14, с.215-216].

80-ті роки стали періодом розквіту таланту Анатолія Олексійовича як менеджера вищої освіти. У цей час сповна сформувався притаманний тільки йому стиль керівництва, котрий гармонійно поєднував незмінність стратегічних цілей (до яких прямував із залізною послідовністю) й вражаючою гнучкістю тактичних засобів їх досягнення. Суворі й інколи навіть жорстка вимогливість до всіх, незважаючи на посади, титули й попередні заслуги, у виконанні ними посадових функцій й прийнятті ухвал, дивовижно вживалася з щирістю, сердечністю, добротою. Владність й рішучість наполягати на своєму поєднувалася з вражаючим умінням відшукувати компромісні рішення у самих гострих і навіть, здавалося, безнадійних конфліктних ситуаціях. Ніколи «не рубав з плеча» і не «ламав через коліно», завжди прагнув особисто з'ясувати «очі в очі» всі деталі тієї чи іншої справи. При цьому не сидів за ректорським столом, а завжди ставав біля вікна, відчиняв квартиру, запаливав сигарету й починав розмову... Не цурався приймати з особистих питань «простих людей», вникав у їхні «болі» і завжди чим міг допомагав. Комунікабельність, доступність у спілкуванні, відкритість, людяність притягували до нього викладачів, співробітників і студентів. Його поважали, любили і побоювалися. Тому у спілкуванні між собою з кінця 80х рр. одні шанобливо почали називати його «татом» («батьком»), інші – «імператором». І перші, і другі були праві в основному – він був непересічним лідером.

Особливо успішним виявився курс Анатолія Олексійовича у сфері формування життєздатного, потенційно потужного колективу, спроможного самовдосконалюватися, розв'язувати найскладніші завдання, які породжувало життя. Природжене «бачення» людей, помножене на набутий досвід, дозволяло майже безпомилково підбирати обдарованих осіб на заняття посад проректорів, деканів, завкафедрами, котрі не лише складали золотий фонд кадрового складу інституту, але й працювали злагодженим механізмом. За таких обставин колектив лише зміцнився у часи спроб перебудови радянського суспільства, розпочатої М.С.Горбачовим. Ректор вітав її, всіляко сприяв демократизації принципів функціонування вузу. Особисто не приховував своїх симпатій до процесу еволюції КППС у бік західної соціал-демократії. Уже 1989 р. одним з перших Анатолій Олексійович почав в неофіційних розмовах говорити, що витокі педінституту слід шукати не в утвореному 1921 р. інституті народної освіти, а раніше – у заснованому в Кам'янці українському університеті [15, с.22].

Йому доводилося, як було прийнято у тогочасному суспільстві, також брати активну участь у громадсько-політичному житті міста й області. Так, постійно виконував обов'язки члена парткому інституту, впродовж 1976-1988 рр. обирався членом бюро міському компартії України, а в 1977-1990 р. – депутатом обласної ради народних депутатів. Починаючи з 1977 р., незмінно

очолював товариство «Знання», що функціонувало у Кам'янці-Подільському.

Великою радістю для нього були успіхи синів, котрі обрали фах батька. Старший Сергій з відзнакою закінчив 1985 р. історичний факультет Київського національного університету ім. Т.Шевченка. Наступного року одружився. Його суджена Ірина також за фахом виявилася істориком. 1988 р. народилася донечка Марина, а відтак Анатолій Олексійович став дідусем. У жовтні цього ж року молода сім'я переїхала до Кам'янця, а в грудні Сергій Анатолійович успішно захистив кандидатську дисертацію з новітньої історії Болгарії. Став працювати викладачем кафедри всесвітньої історії педінституту. Молодший син Андрій також обрав фах історика. І в 1991 р. з відзнакою закінчив історичний факультет Кам'янець-Подільського педінституту.

Анатолій Олексійович вітав отримання Україною незалежності. Проте, на відміну від багатьох, не переживав ейфорії, усвідомлюючи неминучість труднощів, що постануть перед молодою державою. Був твердо переконаним у необхідності менше говорити про власну любов до Батьківщини, а більше працювати на її благо. Тому вже з початку 1992 р. налаштував колектив на готовність до серйозних випробувань. Водночас вперше офіційно торкнувся проблеми відновлення історичної пам'яті про минуле педінституту. 15 квітня 1992 р. на шпальтах інститутської газети «Студентський меридіан» опублікував статтю «І.І.Огієнко – перший ректор Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету», в якій ґрунтовно з'ясував роль великого сина українського народу в процесі утворення першого українського університету в Україні. Він розкрив його багатогранну діяльність, спрямовану на розбудову вузу. Підкреслював той факт, що «наполегливістю І.І.Огієнка наприкінці 1918 року було закладено богословський, а у квітні 1919 року – правовий, а у червні – сільськогосподарський факультети. Такі високі темпи розбудови пояснюються, по-перше, намаганням ректора якнайшвидше підняти заклад до європейського рівня, по-друге, перетворити його в стабільне джерело підготовки багаточисленних і різнопрофільних кадрів інтелігенції для суверенної України (ще один державний український університет – Київський через воєнні події часто переривав свою діяльність, виїздив за межі міста)» [10, с.2]. Окрім неї у номері було вміщено два важливих документи, що проливали світло на відкриття університету, підготовлених до друку киянином П.Пирогом [17, с.2].

З кінця цього року започатковується добра традиція вітання Анатолієм Олексійовичем колективу вузу не лише з Новим роком, але й Різдом Христовим. «Неодмінно хочу до новорічних привітань додати щирі різдвяні поздоровлення християнам, що відзначають цей святий день, – підкреслював ректор у своєму зверненні. – Хай сповниться євангельське благовістя, що буде на землі мир, а людям – благовоління. У цей символічний момент зміни року, відкриття дверей у день завтрашній, я закликаю багато-

численний колектив педагогічного інституту до єдності, злагоди, терпимості. Бо тільки мир, спокій, натхненна, сумлінна праця дадуть нам можливість пережити труднощі, подолати кризу, вийти на шлях піднесення, паліної творчості і добробуту» [11, с.1].

А тим часом труднощі наростали, як снігова лавина. Бездарне керівництво країною, припустившись грубих прорахунків, ввергло її у надзвичайно глибоку фінансово-економічну кризу. По-суті припинилося фінансування освіти, жахлива інфляція з'їдала ті мізерні кошти, які ще продовжували надходити, по 3-4 місяці не виплачувалася викладачам жалюгідна зарплата. Ледь кінці з кінцями зводили столичні вузи, а що вже говорити про периферійні. Як слушно спостеріг А. Філінюк, настав період «виживання», коли необхідно було зберегти науково-педагогічні кадри й навчально-матеріальну базу інституту [18, с.142], кинутого по-суті державою напризволяще. І весь тягар по «виживанню» ліг на плечі ректора. Ніхто ніколи не дізнається, яких зусиль фізичних, моральних, інтелектуальних йому коштувало «вирулювати» із катастрофічної ситуації. Пропадаючи цілими днями на роботі, він шукав і знаходив шляхи розв'язання десятків самих різноманітних питань життя вузу. Ніколи при цьому не скаржився, не панікував, не впадав у відчай, не вдавався до істерико-патетичних дій, не зривався. Зціпивши зуби, тягнув свого плуга, слугуючи іншим прикладом твердості й виваженості. Лише менше посміхався, більше хмурився, ставав неговіркішим; постійне переживання, турботи й закопотаність лягли новими зморшками на обличчя, пробивалися сивиною на волоссі, врзалися шрами на серце.

Гаряче вболівав за свою Батьківщину, яку хотів бачити незалежною, заможною, демократичною й щасливою. А відтак не міг залишатися байдужим до всіх тих негараздів, які проявлялися у її повсякденному житті. Тож з своїми роздумами про існуючі проблеми України поділився з читачами «Студентського меридіану» 1 жовтня 1994 р. – напередодні дня вчителя. Різко осуджував хвилю аморальності, що захлиснула суспільство. «Суспільство поки що мало дбає про свою духовну гігієну», – констатував Анатолій Олексійович. «Чи можна вважати випадковим, що з'явився нечуваний попит на читво бульварне, відверто халтурне, а відсутність культури, національна самозневага – це те, чим іноді хизуються, – запитував він. – Невідкличність до ближнього, цинічне ставлення до кожного, кого життя не щадить, стає майже нормою для тих найспритніших, кому добута свобода (так важко й не ними добута!) уявилась як правило на вседозволеність, на моральну розбещеність... Зростає злочинність. Люди знемагають від грабіжницьких цін, від нестачі ліків, від виснажливого стояння в довжелезних чергах, мимо яких прошмигують на іномарках самовдоволені ринкові діячі...» [12, с.1].

Воднораз ставив питання, чи справедливо було б «за потворностями цього, так званого «перехідного періоду» не помічати й іншого – тієї величезної, справді подвижницької праці, що її в умовах, часом зовсім екстремальних, повсякденно, терпляче

звертає багатомільйонний трудовий люд України?» Хіба «можна не сказати доброго слова про невсипущі труди і дні, скажімо, цілої армії освітян, які, зокрема в східних, найбільш вражених руйніними процесами, регіонах несуть у школи, вищі навчальні заклади новий дух, відкривають дітям очі на правду, прищепляють юним душам справді прекрасне почуття патріотизму, що, без сумніву озветься в нашій молоді завтра й позавтра?» Ректор не сумнівався в тому, що «саме педагоги повинні нинішнього складного періоду взяти на свої плечі відповідальний тягар життя. Бо саме нам, педагогам, випала велика честь сіяти у молоді душі світлі, розумні, добірні зерна розуму і знань. А бути сіячами знань – це прекрасно!» [12, с.1].

І слова в нього не розходилися з справами. Власне дякуючи його організаційним талантам й волі, зусиллям ректорату й Вченої ради, вдалося не лише «вижити» у скрутні часи, але й досягти помітних позитивних зрушень. Так, 1992 р. на історичному факультеті відкривається аспірантура й утворюється дефектологічний факультет. Наступного року почав працювати факультет перепідготовки зі спеціальності «Практична психологія». Намагаючись домогтися тіснішої співпраці з науковими академічними установами, ректорат у травні 1995 р. пішов на створення на базі історичного факультету Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України, а в грудні на базі філологічного факультету – Центру мовознавчих студій Інституту української мови НАН України. Наступного року з метою зміцнення зв'язків з навчальними закладами на базі інституту утворюється навчально-науково-методичний комплекс у складі власне самого інституту, 3-х спеціалізованих ліцеїв, Хмельницького педучилища, 5-ти шкіл нового типу, Хмельницького обласного інституту удосконалення вчителів та Кам'янець-Подільського міського екологонатуралістичного центру [18, с.143-145].

Попри всі несприятливі умови Анатолій Олексійович продовжував послідовно реалізовувати курс на поліпшення якості кадрового складу науково-педагогічних працівників. Якщо 1991 р. у вузі працювало 8 докторів наук й професорів та 112 кандидатів наук й доцентів, що дозволяло мати якісний показник у 41,2%, то в 1997 р. картина вже була наступна: число докторів наук і професорів зросло до 28 осіб, кандидатів наук і доцентів – до 170 осіб, а якісний показник уже складав 75% [5, с.14]. За цим показником інститут піднявся на один з перших місць серед педвузів України [18, с.144]. Упродовж цього часу помітно зросла й чисельність публікацій: з 412 в 1991 р. до 720 у 1997 р., хоча кількість викладачів скоротилася з 291 особи до 264 осіб. Було проведено 50 міжнародних, всеукраїнських й регіональних науково-теоретичних конференцій, симпозіумів, семінарів тощо [5, с.14, 50-51; 18, с.151].

Незважаючи на колосальну зайнятість організаційними й різного характеру адміністративними питаннями, ректор знаходив час і для творчої наукової роботи, зокрема написання статей, учас-

ті у роботі наукових конференцій тощо. Одним із нових напрямків наукового пошуку стає вивчення історії пединституту, власне доби, коли він функціонував як університет, діяльності у цей час його першого ректора І.Огієнка. Так, 1992 р. організував проведення й взяв участь у роботі науково-теоретичної конференції, присвяченої 110-річчю з дня його народження. Виступив в одній із секцій з доповіддю «Професор І.І.Огієнко – ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету». Наступного року видав брошуру «Педагогічному – 75». 1995 р. у співавторстві з деканом історичного факультету Олександром Михайловичем Завальнюком опублікував в науково-краєзнавчому альманасу «Дивокрай» статтю «Дітище Івана Огієнка». Вони ж видали 1996 р. у краківському часопису «Історичні студії» об'ємну роботу «Зусилля по відкриттю державного університету в Кам'янці-Подільському 1918 року». Висвітлювалися ним й різні сторінки історії Болгарії та українсько-болгарських відносин. Так, 1991-1992 рр. виступав на наукових конференціях з доповідями про реорганізацію Вітчизняного фронту Болгарії в єдину суспільно-політичну організацію та історичні аспекти болгарської культури на Україні. Наступного року торкнувся проблеми переселення болгар на українські землі в період XIV–XIX ст. (1995 р. присвятив їй окрему статтю у збірнику наукових праць історичного факультету). Цього ж 1995 р. опублікував невеликий нарис про місце Поділля в українсько-болгарських зв'язках останньої чверті XIX ст. До 120-ої річниці російсько-турецької війни відгукнувся статтею «Визволення Болгарії від османського гніту та Україні» (у співавторстві), опублікованої у наукових працях Кам'янець-Подільського пединституту.

Серйозним випробуванням для колективу вузу стало проходження 1996-1997 рр. вузом, факультетами, кафедрами і спеціальностями атестаційних й акредитаційних експертів, які проводилися Державною акредитаційною комісією (ДАК). За їх результатами 14 з 16 спеціальностей було акредитовано у грудні 1996 р. четвертим і 2 – за третім рівнем акредитації. Це стало вагомою підставою для порушення ректоратом клопотання перед ДАК щодо акредитації вузу в цілому за IV рівнем та зміни його статусу на педагогічний університет. 8 квітня 1997 р. ДАК за поданням експертної ради затвердила рішення щодо акредитації інституту в цілому за IV рівнем. Вона ж внесла пропозицію Кабінету Міністрів України щодо надання інституту статусу педагогічного університету й зміни його назви на Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет. 28 червня Постановою №628 створюється Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, урочиста презентація якого відбулася 22 жовтня [20, с.157-158].

Безперечно це була велика перемога колективу, у досягненні якої важко переоцінити вагомість вкладу особистих зусиль Анатолія Олексійовича. Він був переконаний, що цим актом започатковувався нелегкий процес повної реабілітації репресованого тоталітарним режимом першого українського університету. І вважав, що він повинен носити ім'я його творця й першого ректора

І.Огієнка. Кінець 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст. став часом нових досягнень педуніверситету, що утверджував себе у новому статусі. У 2001 р. у ньому вже навчалося 5,3 тис. студентів на 7 факультетах, котрі здобували фах з 18 спеціальностей. Навчальний процес забезпечували 266 викладачів, котрі працювали на 27 кафедрах. Якісний показник кадрового потенціалу складав 74% [5, с.10, 14]. Серед викладачів працювало 5 академіків і 2 членкореспонденти трьох академій України, 2 лауреати Державної премії України в галузі науки і техніки, 9 заслужених працівників освіти, 2 заслужених працівники культури, 1 заслужений тренер, 1 заслужений художник, 41 відмінник освіти України. За підсумками роботи вузів України у 1999 р. університет посів перше місце серед вищих педагогічних навчальних закладів за кількістю викладачів з ученими ступенями і званнями. Плідно працювали аспірантура й магістратура. У вересні 2001 р. наказом Міністерства освіти і науки України №660 факультет розвитку людини реорганізовано в Інститут соціальної реабілітації та розвитку дитини, який став єдиним спеціальним навчальним закладом такого плану в Україні. У жовтні запрацював факультет довузівської підготовки [20, с.167]. Успішно діяли 6 народних колективів художньої самодіяльності. Бібліотечний фонд перевищував 800 тис. томів. Троє спортсменів факультету фізичного виховання взяли участь в Олімпійських іграх у Сіднеї. Новий імпульс отримала комп'ютеризація навчального процесу.

Як і раніше, ректор залишався промотором якісних зрушень у функціонуванні вузу, реально оцінював його можливості й перспективи. Не приховував критичного погляду на форми й зміст реформування освіти в державі, про які багато точилося розмов, але мало що істотно змінювалося. В інтерв'ю кореспонденту «Студентського меридіану» від 29 вересня 2000 р. відповідаючи на запитання «Що підказує Вам досвід стосовно реформ в освітній галузі?» звернув увагу на найбільш наболіле: «Ви знаєте, я вже пережив багато реформ, і на своїй практиці скажу, що коли указ чи розпорядження не підкріплене фінансово, нічого не буде. Це подібно до евроремонту фасаду, але ж починати його потрібно з середини. Лише коли ми справді зреформуємо школу, тоді будуть зміни. Адже ми виховуємо покоління громадян нової епохи з іншим менталітетом. І саме це повинні зрозуміти усі керівники держави. По великому рахунку, освіті увага не приділялася, це лише косметичний ремонт. Я вбачаю проблему в тому, що організація системи освіти залишилася колишньою, радянською. У ній вчитель підпорядкований жорсткій ієрархії. Бюрократизація освіти в особі облвно, міськвно, райвно, директора – по суті, це колгоспна система в школі, де кожен директор – абсолютний хазяїн» [9, с.1]. Пізніше, торкаючись питання підготовки вчителів, підкреслював, що «потрібно готувати педагога з толерантною поведінкою, щоб потім він, вже як вчитель, виховував молоде покоління, допомагав дітям всебічно розвиватись, оберігаючи їх від психологічних комплексів та духовних травм» [13, с.1].

На рубежі століть до нього прийшло визнання одного з кращих менеджерів вищої освіти країни. У грудні 2000 р. міжнародна громадська організація «Міжнародна Кадрова Академія» за особистий внесок і значні досягнення в галузі освітянської діяльності нагородила Анатолія Олексійовича високою нагородою – золоту медаллю «За заслуги в освіті». Вона ж 15 січня 2001 р. обрала його своїм членом-кореспондентом, а педагогічний університет, який він очолював, прийняла своїм колективним членом. У цьому ж році Міжрегіональна Академія управління персоналом у часопису «Персонал» помістила інтерв'ю з ним під промовистим заголовком «За досвідом ефективного менеджменту в освіті... на периферію». На запитання кореспондента: «Що слід зробити для того, щоб провінційний вуз став одним із перших у країні? Поділіться секретом успіху» ректор відповів: «Центри науки і освіти не обов'язково повинні знаходитись в адміністративній столиці держави. Давайте подивимось на досвід інших країн. Кембридж, Оксфорд, Бостон... Всі ці імениті вузи знаходяться у провінції. Позитивний досвід у цьому питанні нагороджує і Україна. Прикладом може слугувати наш університет чи Острозька академія. А секрет успіху в освіті базується на трьох китах: важливо, хто навчає, кого навчає і як навчає. Розв'язавши ці три завдання, керівник будь-якого навчального закладу може розраховувати на успіх» [14, с.216]. 8 червня президентом Всеукраїнського рейтингу вищих навчальних закладів «Софія Київська» першим Президентом України Леонідом Кравчуком Анатолію Олексійовичу вручається диплом, який засвідчував, що Кам'янецький педуніверситет потрапив до десятки кращих педагогічних й гуманітарних вузів України. 28 серпня у Свято-Успенському соборі Києво-Печерської Лаври митрополит УПЦ Володимир нагородив ректора орденом «Святий Дмитро Солунський» IV ступеня [14, с.217].

Нагороди, нагороди... Їх у нього було чимало. Він ставився до них з пошаною, але ніколи ними не хизувався, ніколи їх не носив, і навіть не згадував. За винятком дружини й дітей, ніхто й не знав ні про їхню кількість, ні про їх різноманіття. Зате він відверто й щиро завжди пишався колективом, очолюваного ним вузу, й своїми учнями-істориками, яких завжди пам'ятав, і котрих завжди підтримував. Він гордився тим, що його наступником на посаді ректора (після закінчення у кінці листопада 2001 р. чергового терміну перебування на ній він через віковий ценз (уже виповнилося 65 років) не мав права її обіймати) став один з найобдарованіших учнів – декан історичного факультету доц. Олександр Михайлович Завальнюк. Він особисто на скликаній Вченій раді університету ознайомив присутніх колег зі змістом наказу Міністерства освіти й науки України про своє звільнення й призначення виконуючим обов'язки ректора доц. О.М. Завальнюка [16, с.29].

Перебуваючи на посаді радника ректора й працюючи професором кафедри всесвітньої історії, А.О.Копилов продовжував відігравати важливу роль у житті колективу університету. Його поради завжди відзначалися коректністю, доцільністю, глибоким

знанням справи. До висловлених ним на засіданнях ректорату чи Вченої ради міркувань завжди уважно прислухалися, оскільки краще нього ніхто не знав таємниць мистецтва розв'язання багатьох питань функціонування вузу, визначення його перспектив розвитку. Поводив себе невимушено, з повагою до себе й колег, не нав'язуючи власних стереотипів розуміння тих чи інших ситуацій іншим. Особисто доклав чимало зусиль, аби у березні 2003 р. уряд ухвалив рішення №148-р «Про утворення Кам'янець-Подільського державного університету». Разом з усіма щиро радів повній реабілітації рідного навчального закладу [16, с.30]. Майстерно проводив заняття, працював зі студентами, керуючи написанням курсових, бакалаврських, дипломних і магістерських робіт.

Займався й науково-дослідною роботою, зокрема у 2003 р. у співавторстві з О. Завальнюком підготував розділ колективної монографії «Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення», присвячений утворенню й діяльності Кам'янець-Подільського державного українського університету у 1918-1921 рр. На сторінках «Українського історичного журналу» у 2003 і 2005 рр. опублікував (у співавторстві з канд. іст. наук Анатолієм Заводовським) статтю про вплив визвольної боротьби балканських слов'ян на трансформацію слов'янської ідеї в суспільно-політичній думці України другої половини ХІХ ст. Борючись з недугом, працював над монографічним дослідженням «Політичні процеси у Болгарії 1944-1948 рр.»

Звільнившись від адміністративної роботи отримав можливість приділяти більше уваги сім'ї: Олександрі Прокопівні, дітям, онучкам (2002 р. у молодшого сина Андрія та його дружини Олени народилася донечка Анна). На превеликий жаль, щастя спілкування з ними затямрювалося хворобою серця. В серпні 2003 р. на ньому у Рівно було зроблено операцію – встановлено кардіостимулятор. Здавалося, що здоров'я якісно поліпшиться. Проте в кінці цього ж року стався перший удар інсульту, який, дякуючи волі Анатолія Олексійовича й великій турботі сім'ї, вдалося подолати. Він знову почав працювати, ходити на заняття, засідання кафедри, ректорату, Вченої ради. Вражали його мужність й самодисципліна. Нікому ніколи не нарікав на долю, не плакався на поганий стан здоров'я. Восени 2004 р. переносить другий удар підступної хвороби. Перебуваючи у важкому стані, продовжував боротися, як тільки це міг він, боротися за життя. Навчився заново ходити (хоч із паличкою), повернувся до викладацької роботи, в силу можливостей працював над науковою проблематикою. Проте хвороба не відступала. 2006 р. він переживає її третій удар, від якого так і не вдалося врятуватися. Після тривалого важкого стану 21 грудня 2007 р. нитка його земного життя обірвалася.

У серцях сотень його колег і тисяч випускників він назавжди залишиться Ректором – щедро обдарованої Богом талантами Людиною з великої літери, сильної духом, чесною, скромною, доброю, чуйною, готовою завжди допомогти. Його образ, обростаючи легендами, слугуватиме взірцем для прийдешніх поколінь викладачів

і співробітників Кам'янець-Подільського національного університету самовідданого служіння Батьківщині, Людям, улюбленому вузу, котрому повернув украдену в нього тоталітарним комуністичним режимом історичну пам'ять і честь Першого Українського Університету на теренах нашої Батьківщини.

Список використаних джерел:

1. Анатолій Олексійович у житті колег і студентів // Студентський меридіан. – 2007. – 31 грудня.
2. Гавришук А.П. Івах Іван Вікторович / А.П. Гавришук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2003.
3. Газін В.П. Слово про друга / В.П. Газін // КЛЮ. – 2007. – №53.
4. Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2006.
5. Завальнюк О.М. Матеріали до історії Кам'янець-Подільського державного університету (1918-2003 рр.) : довідково-статистичні матеріали / О.М. Завальнюк, О.Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський, 2004.
6. Завальнюк О.М. До історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / О.М. Завальнюк, О.Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський, 2011.
7. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний український університет / О.М. Завальнюк, А.О. Копилов // Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – Кам'янець-Подільський, 2003.
8. Завальнюк О.М. Історичний факультет / О.М. Завальнюк, С.А. Копилов, В.Н. Рокачук // Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – Кам'янець-Подільський, 2003.
9. З надією про краще (інтерв'ю з ректором педуніверситету) // Студентський меридіан. – 2000. – 29 вересня.
10. Копилов А.О. І.І. Огієнко – перший ректор Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету / А.О. Копилов // Студентський меридіан. – 1992. – 15 квітня.
11. Копилов А.О. Мир хаті твоєї, Україно! / А.О. Копилов // Студентський меридіан. – 1992. – 31 грудня.
12. Копилов С.А. «Доля народу України – в руках освітян» / С.А. Копилов // Студентський меридіан. – 1994. – 1 жовтня.
13. Копилов А.О. Освіта як головний базис держави / А.О. Копилов // Студентський меридіан. – 2001. – 8 березня.
14. Красуцький М.І. Копилов Анатолій Олексійович / М.І. Красуцький, В.С. Степанков // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2003.
15. Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: роки становлення і розвитку / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінюк. – Кам'янець-Подільський, 2009.
16. Степанков В.С. Копилов Анатолій Олексійович – ректор Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту (університету) / В.С. Степанков. – Кам'янець-Подільський, 2008.
17. Такий важливий документ... / Підготував до друку Петро Пиріг (Київський педагогічний інститут) // Студентський меридіан. – 1992. – 15 квітня.
18. Філінюк А.Г. Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут (1948-1997 рр.) // Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – Кам'янець-Подільський, 2003.
19. Філінюк А.Г. Леонід Антонович Коваленко // Кам'янець-Подільський державний університет в особах / А.Г. Філінюк. – Кам'янець-Подільський, 2003.

20. Філінюк А.Г. Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет (1997-2003 рр.) / А.Г. Філінюк, О.Б. Комарніцький // Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – Кам'янець-Подільський, 2003.

The article analyzes the major milestones of life and work of renowned scientist and manager of higher education, the rector of Kamenetz-Podolsk National University AA Kopylov.

Key words: *Rector, pedagogical institute, university, education, science, education department, dean, library.*

Отримано: 2.09.2011

УДК 94(477)(092)+930.1(=16)

С. А. Копилов

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ ТА КОНТАКТИ А. О. КОПИЛОВА

Через призму наукової кар'єри українського історика-славіста Анатолія Олексійовича Копилова аналізуються мережі його культурно-інтелектуальних комунікацій.

Ключові слова: *інтелектуальні зв'язки, вчені, історики-славісти, А. О. Копилов, наукова кар'єра.*

Історична біографія, що передбачає дослідження і опис життя, діяльності й творчості історичної особистості, є невід'ємною складовою європейської історіографії від часу Плутарха. Втім з плином часу місце історичної біографії в сім'ї «старших» і «молодших» історіографічних жанрів змінювалося. Впродовж нового і новітнього часу увага численних авторів зосереджувалася як на дослідженнях та описах життя і діяльності видатних особистостей (включаючи її психологічні виміри) – політичних і державних діячів, представників науки, культури і мистецтва. Проте останньої чверті ХХ ст. простір застосування біографічного методу суттєво розширився і змінив свою конфігурацію: тенденція до персоналізації предмету історії призвела до зростання числа індивідуальних життєписів людей, яких ніяк не назвеш видатними історичними особами. Але при цьому виявилось, що біографії, «звичайних» людей можуть, при наявності достатньо багатой документальної бази, пролити світло на чимало невивчених аспектів минулого.

Останнє, насамперед, стосується сфери культурно-інтелектуальної історії, де важливим методологічним інструментарієм є мережева мапа (винахід Р. Коллінза), що репрезентує сукупність численних особистих знайомств і зв'язків інтелектуала та криє у собі невичерпні можливості мікроісторичного аналізу подій і явищ. Останні функціонують у вигляді трьох складових: 1) вертикальних ланцюжків, або т. зв. «міжпоколінних мереж»-зв'язків на зразок учитель/наставник – учень; 2) горизонтальних альянсів, тобто взаємопов'язаних послідовних груп інтелектуалів; 3) структурного суперництва (інтелектуального партнерства/конкуренції) [1, с.47-52].

У нашому випадку ми реконструювали й запропонували мапу інтелектуальних зв'язків українського історика-славіста кандидата